

УДК 330.3 (100)

О. Білорус, член-кореспондент НАН України,
доктор економічних наук, професор,
Інститут світової економіки і
міжнародних відносин НАН України

ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ ГЛОБАЛІЗМУ І ПРОБЛЕМИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджується політична економія глобалізму як транзитивної системи зі своїми протиріччями та внутрішніми конфліктами. Розкриваються негативні наслідки і ризики функціонування системи силового глобалізму та його відмінності від об'єктивної природної глобалізації як форми глобальної інтеграції. Увага також акцентується на ролі держави в сучасних глобалізаційних процесах та на проблемі структурної модернізації національної економіки в умовах глобальної конкурентності. Проаналізовано основні вектори і характер глобальних зрушень на початку ХХІ ст. та спрогнозовано їх тенденції до середини століття.

Ключові слова: глобалізація, силовий глобалізм, мегасистема глобалізму, закон глобальної інтеграції, модернізація.

Белорус О. Политическая экономия глобализма и проблемы структурной модернизации национальной экономики.

В статье исследуется политическая экономия глобализма как транзитивной системы со своими противоречиями и внутренними конфликтами. Раскрываются негативные последствия и риски функционирования системы силового глобализма и его отличия от объективной естественной глобализации как формы глобальной интеграции. Внимание также акцентируется на роли государства в современных глобализационных процессах и на проблеме структурной модернизации национальной экономики в условиях глобальной конкурентности. Проанализированы основные векторы и характер глобальных сдвигов в начале ХХІ века и спрогнозированы их тенденции к середине века.

Ключевые слова: глобализация, силовой глобализм, мегасистема глобализма, закон глобальной интеграции, модернизация.

Bilorus O. Political economy of globalism and the problem of national economy structural modernization. In this article the political economy of globalism as a transitive system with its contradictions and internal conflicts is investigated. Negative consequences and risks of functioning of power globalism system and its differences from objective

natural globalization as form of global integration are covered. Attention is also accented on the role of the state in modern globalization processes and on the problem of structural modernization of national economy in the global competition conditions. Basic vectors and character of global changes at the beginning of the XXIst century are analysed and their tendencies to the middle of age are predicted.

Key words: *globalization, power globalizm; globalizm mega system, global integration law, modernization.*

Сучасний інтеграційний етап розвитку економіки ми бес-посередньо пов'язуємо з переходом до постіндустріальної, тех-нотронно-інформаційної ери та з небаченим за масштабами і впливом розвитком глобалізаційних процесів.

Ми реально вступили у глобальне майбутнє, але, як показує аналіз, ні теоретично, ні практично світове суспільство, в тому числі Україна, до нього не підготувалося. Ми виявилися неготовими дати відповідь на корінні питання сучасності. Можливо, тому початок ХХІ ст. ознаменувався небаченою глобальною сис-темною кризою, яка викликана переломним моментом у розвитку глобальних економічних і соціальних процесів і обіцяє стати багатоаспектною і хронічною та одночасно ставить гранично гострі питання про економічне, соціальне та екологічне життя в осяжному майбутньому.

Об'єктивні природні процеси глобалізації за масштабами і силою впливу вже цілком визначають характер і закони світового, глобального розвитку. Вони породжують як реальні позитивні наслідки – глобальну інтеграцію й економічну синергію, так і негативні наслідки – внутрішньоконфліктну силову систему нового, корпоративно-конкурентного глобалізму, який є най-більшою загрозою сучасним регіональним і національним структурам і, особливо, націям-державам.

Кінець ХХ ст. ознаменувався остаточним становленням пост-індустріальної світогосподарської системи з небаченим наро-щуванням хвиль глобалізації й регіоналізації, різким падінням ролі та статусу націй-держав із низьким рівнем міжнародної конкурентоспроможності й зростанням впливу наймогутніших країн. Світ вступив у небачено складний трансформаційний етап, вивчення суті якого опинилось у центрі уваги світового інтелектуального співтовариства.

Серед нових наукових пріоритетів сьогодення – питання теорії глобалістики, політичної економії глобалізму як нової суспільно-політичної системи світоустрою. Мета – розкрити негативні наслідки і ризики функціонування вже сформованої системи силового глобалізму та його відмінності від глобалізації як форми глобальної інтеграції, що має природний, об'єктивний характер; довести приреченість глобалізму як нової форми надексплуатації народів та необхідність його заміни на раціональнішу світову суспільну систему; проаналізувати основні вектори і характер глобальних зрушень, які спостерігаються сьогодні, а також спрогнозувати тенденції подібних зсувів до середини XXI ст. **Глобалізація та глобальна модернізація світу стали головними темами XXI ст. [1].** Розробка системи стратегічних концепцій глобалізації важлива тому, що настав час вироблення довгострокових національних стратегій. Цю задачу повинна вирішувати вже створена українська наукова школа глобалістики.

За останні 40 років катастрофічно змінився світ – він став глобальним. Точніше, його глобалізували силою "просунути" (авангардні) країни-глобалізатори на чолі зі США. Використовуючи свою економічну потугу і на догоду власним колосальним фінансовим інтересам, вони винайшли нові системи трансформації, саморозвитку та глобальної експлуатації – від експлуатації людини людиною і природи до тотальної експлуатації цілих народів, країн, держав та світу загалом. З'явилася і стала законом розвитку експлуатація національних капіталів з боку глобального капіталу. Створено небачену в історії людства систему силового глобалізму – машину глобальної експлуатації.

Глобалізм, як нова злаякісна система світопорядку й світовлаштування, призводить до системного кризового циклу світового суспільства, руйнує стійкість ціннісних форм світоустрою, підриває державно-центричну структуру міжнародних відносин. Зростаюча віртуальна глобальна геоeкономіка фінансових спекулятивних технологій деформує не лише традиційну індустріальну економіку, а й постіндустріальну. Руйнуються світові економічні захисні механізми, застосовується глобальний інформаційний моніторинг, тотальна транспарентність слабших економік. Світова економіка, що глобалізується, стає, за висновками не лише вітчизняних, але і зарубіжних дослідників,

дедалі більше нестабільною, схильною як до циклічних криз, так і **криз нециклічного характеру.**

Саме ця система, як злая кісна світова пухлина, в найкоротший історичний термін, лише за 5–45 останніх років, призвела до небаченої глобальної кризи – першої нециклічної кризи глобального капіталізму, що неминуче стане всезагальною і матиме безперервний характер. Її наслідки незворотні, бо в ній закладено внутрішній конфлікт розвитку та механізм саморуйнування. Суть цього механізму – у доведеній до крайньої межі системі монопольної експлуатації світу через механізми штучного попиту, роздування потреб і надспоживання матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів у вкрай обмеженому колі країн-гегемонів, і передусім у Сполучених Штатах. Ця система, створена США, діє через міжнародний аутсорсинг, який став ефективним механізмом надспоживання. Уперше в історії після 777 циклічних криз капіталізму, якими були класичні кризи перевиробництва, у 2007–2008 рр. у США розпочалася світова глобальна тотальна криза надспоживання. Зупинити цю кризу дуже важко, бо її носіями, генераторами і рушіями є найбільш могутні країни світу, які до кінця боротимуться за збереження свого особливо привілейованого статусу споживацького суспільства. В останні 40 років ВВП на душу населення США зросло від 20 тис. дол. до 40 тис. дол., а душеве споживання – від 100 тис. дол. до 150 тис. дол. В умовах кризи у 2010 р. продаж автомобілів у цій країні не зменшився, а парадоксально зріс на 15%. А світ сьогодні здатен виробляти більш 60 млн авто в рік!

Фінансово-економічна криза 2007–2009 рр. продемонструвала структурні перекося у світовій і національних економічних системах. Причому фундаментальний структурний перекося склався за останні 15–20 років і полягає в диспропорції між фінансовим і реальним секторами економіки. Так, частка прибутку фінансового сектору в ВВП США в 1960 р. була 14%, а в 2008 – 40%. У період 1990–2007 рр. всього 5% населення США привласнювали 38% доходу і 50% національного надбання, при цьому бюджетний дефіцит склав 12% ВВП, а загальний борг США – 54 трлн дол., що перевищує світовий ВВП. Виникла боргова економіка, коли загальний борг всіх агентів США досяг відмітки в 350% ВВП, тобто в багато разів перевищив

створюваний у країні дохід, причому таке наростання відбулося всього за десять років, коли в початковій точці цей борг складав всього 75% ВВП [2].

Сучасна світова криза – це криза надспоживання грошей як віртуального, невиробленого продукту. Але це глобальний крах капіталізму і глобалізму як нової ультрамодерної форми імперіалізму. Сучасний глобальний кризовий катаклізм виступає у формі так званого глобального капітаклізму. Він здатен затягнути світ у "чорну діру" тупикового розвитку та глобальної катастрофи. Американська система надспоживання перетворилася на особливу форму глобальної експлуатації світу і стала могилянником подальшого світового розвитку.

Чи можливий перехід від силової глобалізації світу на користь глобалізаторів до природної глобальної інтеграції та солідаризації світу на користь розвитку? Така можливість теоретично існує. Альтернатива у людства одна – зупинитися на краю прірви і повернутися у бік безпечного некатастрофічного розвитку. Але цьому перешкоджають два головні чинники. Перший – колосальні інтереси глобалізаторів, які вважають, що вони вже завоювали світ, а людство – це їх "глобальний трофей". Другий чинник – нездатність людства і світової спільноти консолідуватися, інтегруватися й виступити єдиним фронтом проти смертельної загрози силового глобалізму. Через подібну інерцію традиціоналізму сьогодні у світі відсутня глобальна стратегія контрглобалізму й не вирішується головна проблема – майбутнього безпечного розвитку.

До 2025 року азіатський глобалізм як система стане сильнішим, ніж євроатлантичний глобалізм, і цілковито пануватиме в "незахідній" частині світу. Глобальна американізація наражатиметься на дедалі більший опір. На цьому тлі відносно посилиться європейський глобалізм Євросоюзу. Сполучення сил євроатлантичного (американського), азіатського та європейського глобалізму сприятиме загальному посиленню системи глобалізму і перетворенню його в нову суспільно-політичну формацію. Процес глобалізації стане безупинним, а його наслідки (як позитивні, так і негативні) – незворотними.

Взаємодія всіх напрямів глобалізму, поширення ідеології штучного розкручування попиту і надспоживання, цінностей

ліберальної демократії зміцнюють очікування настання глобальної цивілізації, що визначатиметься спільними стандартами економічної та політичної організації. Ця глобальна цивілізація неминуче повинна створити свої механізми глобального управління, що базуються на законах системи глобалізму і глобальної економіки, яким будуть підпорядковані держави та народи [3].

На наш погляд, варто говорити про такі закони і закономірності:

1. Світовий ринок став глобальним, тож економіка та стратегія розвитку кожної країни мусять бути глобально орієнтованими.

2. Усі країни повинні брати участь у глобальній конкуренції, а тому мають стати глобально конкурентними.

3. Усім країнам, які долучаються до процесів глобальної модернізації, слід накопичувати для цього відповідні ресурси і вступати в глобальні та регіональні інтеграційні об'єднання.

4. Глобалізація та модернізація можливі й без вестернізації і американізації (закон глобального цивілізаційного плюралізму). Індія, Китай, Росія не готові йти по американському шляху, нагромаджуючи паразитичні борги.

5. Система силового євроатлантичного глобалізму зберігає свої позиції і є глобальною дифузією західного модернізму та новою фазою західного імперіалізму.

Визначаючи історичну роль і місце глобалізації та системи глобалізму як нового світоустрою, західні ідеологи глобалізму наполягають на продуктивній доктрині глобалізації, стверджуючи, що на відміну від "простої" інтернаціоналізації і інтеграції, інтеграція у формі глобалізму (навіть якщо це силова, примусова інтеграція) є позитивним та конструктивним чинником. Виходячи з того, що глобалізм характеризується складною загальною взаємозалежністю країн і пов'язує воедино не тільки економічні, а й політичні, а також цивілізаційні та соціально-культурні інтереси, робляться висновки, що: 1) конфлікт між провідними країнами-лідерами вже неможливий; 2) світ перетвориться на глобальний світ без кордонів; 3) усі держави, народи, нації і цивілізації в новій ері глобалізації будуть підпорядковані глобальному ринковому, тобто глобально-конкурентному простору.

Ми маємо підстави заперечити подібним висновкам. По-перше, рівень глобальної конкурентності в різних країнах буде різним, що становитиме причину для конфліктів; тому сподіватися на ринкову конкурентну рівність не доводиться.

По-друге, світ без кордонів – це утопія, спроба прийняти бажане за дійсне [4]. Зрозуміла зацікавленість глобалізаторів в усуненні націй-держав із політичної сцени. Але XXI ст. не кращий для цього час.

По-третє, держави повинні виконувати особливу – захисну функцію і забезпечити виживання відповідних народів, націй та країн. Це стосується і малих, і таких великих, але проблемних транзитивних держав, як Україна й навіть Росія. Ліберали-глобалізатори вимагають денационалізації економіки за допомогою створення транснаціональних корпорацій глобального масштабу. Проте останні сьогодні навіть "своїм" державам відмовляються платити податки. Очевидно, що ультраглобалістські доктрини покликані обслуговувати інтереси глобалізаторів, а не народів. Так званий революційний гіперглобалізм фактично є системою влади глобальних ТНК, яких до 2025 р. у світі налічуватиметься близько 80–90 тис. Для координації їх діяльності буде потрібен глобальний уряд із диктаторськими повноваженнями. А тут уже не до демократії і прав людини. Безпека глобального і національного розвитку стає головним стратегічним імперативом.

Американська криза початку 2008 р., сенсаційний обвал японської корпоративної економічної машини з 1989 р., феноменальний підйом Китаю після 1978 р. – усе це демонструє зростання ролі держав в умовах глобалізації. На наш погляд, теорія глобалістики і майбутня політична економія глобалізму як нового суспільно-політичного ладу повинні виходити із необхідності поєднання існуючої влади ТНК із першопріоритетною владою національних держав. Спроба перетворити світ на єдине, глобальне, світове село є контрпродуктивною. Глобалізатори ставлять за мету створення "глобальної держави" як імперії глобалізму [5]. Вони називають це "новим світовим ладом", розглядаючи США як глобального гегемона. "Неймовірно швидке зростання капіталістичної системи немов вирвалося з рук, деформуючи світове суспільство. Суттю прийдешньої епохи... буде боротьба

цих двох великих таборів: багатих охоронців нерівноправної системи і прихильників створення нової історичної системи, яка буде більш демократичною і більш шанобливою" [1; 6].

Відповідно до цього сценарію глобалізація доведе загальносвітову консолідацію вже у 2050–2080 рр. до рівня, що передбачає форсовану, силову глобалізацію зі створенням глобальних наддержавних органів під керівництвом авангардних "глобальних" країн і, перш за все, США. Посилення економічної глобалізації, на думку "глобалізаторів", неминуче приведе до політичної глобалізації, яка обов'язково спричинить створення "світового уряду", метою якого буде "будівництво нової глобальної світової структури", тобто глобальної держави для глобалізаторів. Недаремно європейські теоретики контрглобалізму виступають проти силової глобалізації і вважають, що саме національні стратегії і політики, а не "невидима рука глобального ринку" визначатиме економічний розвиток світу. Тож така транзитивна держава, як Україна, повинна якнайшвидше виробити Національну стратегію до 2025–2040 рр. і Національну стратегію сталого розвитку з пріоритетною метою європейської інтеграції.

Зауважимо, що США, вимагаючи "свободи глобального ринкового простору", самі не поспішають глобалізуватися, займаючи за рівнем глобальної залежності та глобалізації своєї економіки одне з останніх місць у світі з показником лише у 10–12%.

Більшість сучасних дослідників вважають, що силовий глобалізм є суто проектом США. Навіть американські вчені-економісти і бізнесмени, зокрема Дж. Сорос, визнають його "фундаменталізмом вільного глобального ринку". За допомогою глобалізації Сполучені Штати намагаються здійснити "революційне захоплення" всієї світової економіки. Будь-яка інша економічна цивілізація, окрім системи глобалізму, ними відкидається. Лише 10 країн, що розвиваються, зуміли інтегруватися в глобалізований ринок ХХІ ст. Серед них немає ні Росії, ні України, ні інших країн Східної Європи. Про це нам варто замислитися. Наведемо ще такі приклади наслідків глобалізації для глобалізаторів: 81% прямих інвестицій капіталів припадає на північні країни високого життєвого рівня – США, Британію, Німеччину, Канаду.

За останні 25 років концентрація капіталу в цих країнах зросла на 12% [1; 6]. Випереджальна концентрація інвестиційних капіталів відзначається і в найбільш розвинених країнах ОЕСР, і в зоні "золотого мільярда". Приміром, частка експорту у ВВП у країнах ОЕСР у 1960 р. складала в середньому 9,5%, а у 2000 р. – 20%. Якщо країна, що розвивається, перестає гарантувати надприбутки глобальному інвестиційному капіталу, то його втеча звідти забезпечується одним натисненням кнопки комп'ютера.

Авангардні країни-глобалізатори створили дуже ефективні механізми захисту і самозахисту від глобальної конкуренції та азійського глобалізму. Серед них – стратегія орієнтації, передусім, на внутрішній ринок, його розширення та інтеграцію в рамках Заходу. Наприклад, на підприємствах тих галузей і секторів промисловості США, які не залучені в зовнішню торгівлю, працює 82% зайнятого населення країни. У трьох найважливіших економіках сучасності – США, ЄС та Японії – на експорт іде лише 12% ВВП. Отаким є їх рівень глобалізації. У той же час ці економічні центри споживають і "надспоживають" майже 82% валютних резервів світу [1; 6]. При цьому багато американських ідеологів залишаються ще невдоволеними масштабами та ефективністю глобалізації інших країн з погляду інтересів США. Наприклад, з одного боку, відомий дослідник П. Бьюкенен називає глобалізацію "заміною комунізму" як головного ворога Америки, а Р. Фолк підкреслює "підривну суть орієнтованого на ринок глобалізму". Навіть Дж. Сорос відзначає посилення конфлікту між фундаментально ринковою глобальною економікою і природною неринковою соціально орієнтованою державою та суспільством. Економіст-теоретик Дж. Грей (США) підкреслює, що глобалізм як ідеологія вільноринкового фундаменталізму не може тривати довго, бо вона суперечить інтересам переважного числа держав, зокрема ринкових. З другого боку, США за жодних обставин не погодяться на рівноправний, демократичний глобалізм і не проміняють свою глобальну всемогутність на підпорядкування якомусь Глобальному Уряду, підконтрольному ООН. А це призведе до безладу весь світ.

Отже, стратегія цих країн є очевидною: собі – високорозвинену, елітну автаркію, іншим – глобалізм! Державним лідерам

Росії та України варто взяти такий підхід до уваги. Надмірна відкритість і порушення принципу внутрішньої компресії української економіки завдають їй дедалі більших втрат разом із значною обмеженістю об'ємів внутрішніх ринків.

Фактично сьогодні ми перебуваємо на початку світової, так званої трагічної ери Гоббса, впродовж якої анархія глобальних ринків, виснаження природних ресурсів, хронічна, перманентна глобальна криза спричинятимуть потужні геополітичні конфлікти заради виживання, але без реальних шансів на виживання.

У таких умовах зростає роль і значення захисної функції національних держав. Тільки вони ще здатні захистити своїх громадян від незворотних наслідків силових глобалізаційних процесів. **Відтак глобальний солідаризм держав та народів стає історичним імперативом XXI ст.** Його конкретне завдання не в тому, щоб "відмінити глобалізацію". Це неможливо. А в тому, щоб перетворити нинішню силову євроатлантичну (американську) глобалізацію на демократичну глобалізацію – вигідну для всіх глобальну інтеграцію – і побудувати систему глобального солідаризму замість системи ультраімперського глобалізму США. Сьогодні це головне питання нашого глобального майбутнього, але поки що непомітно, щоб ним конкретно та предметно займалися зацікавлені держави. Зокрема Україна і Росія. Знову в першому випадку – "моя хата з краю", у другому – "поки грім не гряде". Можливо, сучасна глобальна криза, що вибухнула, змусить наших державних мужів приступити до вирішення головних проблем стратегічної безпеки майбутнього розвитку замість перманентного проведення політики поточних дій та відсутності довгострокової національної стратегії. Можновладці як України, так і Росії повинні зрозуміти, що майбутнє країн лежить, перш за все, на шляху їх конкурентоспроможної технологічної та управлінської інтеграції до сильних глобальних структур на кшталт Європейського Союзу. Тож насамперед потрібно вирішити проблему міжнародної конкурентоспроможності економіки України та її державного і корпоративного менеджменту. При цьому не можна забувати, що у XXI ст. легітимність будь-якої економічної системи вимірюватиметься рівнем і якістю життя трудящих громадян,

а не мільярдними статками купки олігархів. Ми переконані, що Україна зможе ефективно приєднатися до майбутньої інтеграційної глобальної системи, яка створюється навколо ЄС. У цьому зокрема об'єктивно зацікавлені такі провідні європейські країни – Великобританія, Франція, Німеччина, Італія, де рівень безробіття досяг 10–12%. Без України політична й економічна система Європи не є глобально конкурентоздатною.

На початку нинішнього сторіччя світ виявився перед вибором: демократична глобалізація для всіх або глобальна імперія однієї наддержави. США вибрали імперію не тільки для себе, а й для всього світу. Як наслідок, на глобальному рівні, починаючи реально з 2000 року, намітилася негативна тенденція спаду інтеграційних процесів. Прямі зарубіжні інвестиції зменшилися на 40% у 2001 р., на 21% – у 2002 р., і подібне уповільнення інвестиційного процесу продовжується дотепер. Обсяг прямих іноземних інвестицій знизився у 108 країнах! Особливо постраждали США та Британія. Натомість Китай, що інтенсивно розвивається, перетворився на "глобального інвестора", розміщуючи за кордоном 33% вільного капіталу. Глобальна криза, яка реально потрясла США, починаючи з 2008 року, є платою за силовий глобалізм і надмірне споживання фінансових ресурсів американським суспільством, яке можна назвати суспільством "глобального надспоживання". Китай же створив могутню мобілізаційну систему накопичення попри явне внутрішнє недо-споживання населення, що гальмує розвиток його регіонів. Золота середина цього – стійкий, безпечний розвиток як вищий стратегічний імператив, що лише пробиває собі глобальний шлях.

Особливо, якщо взяти до уваги, що небезпеки зляканої глобалізації, за моделлю США, не обмежуються лише економічними загрозами. На тлі зростання населення в США на Заході, узятому в цілому, відбувається вимирання країн – там вирують демографічна криза і процес депопуляції. Вже сьогодні незахідний світ чисельніший, ніж західний у п'ять разів, а у 2050 р. він буде чисельнішим у 10 разів. Населення Заходу зменшується не тільки у відносних, а й у абсолютних показниках. При цьому Захід старіє, а Схід молодіє. Резервів у Заході і Європи

немає, адже населення Росії і України також зменшується. Якщо у 2000 р. населення Великої Європи, включаючи Східну, становило 728 млн осіб, то у 2050 р. воно зменшиться до 556 млн, тобто на 172 млн осіб. Образно кажучи, з мапи Європи зникне більше ніж 4 України і більше ніж 1,5 Росії. А, за наявними прогнозами, в РФ до 2050 року за межами Уралу не залишиться навіть 1 млн етнічних росіян.

Імперський глобалізм як США, так і Азії призведе до вибухонебезпечної нерівності. Вже нині співвідношення між рівнем життя 20% багатих і 20% бідних у світі становить 1:75. Критичним може виявитися рівень 1:100, за яким неминуче станеться глобальний соціальний вибух. І це не фантастика, а соціальна глобалістика. У 2050 р. ВВП Китаю перевершуватиме ВВП США на 75–80%. Центр політичної та економічної сили переміститься до Азії. У 2025 р. Азія вироблятиме 45–50% світового ВВП. Економічне лідерство Азії неминуче. Але яким буде азіатський глобалізм? Думаю, що ніяк не кращий, ніж американський. Прогнози показують, що у 2050 р. частка Азії у світовій економіці сягатиме 57–60%. За період з 1950-го по 2005 рік питома вага Китаю у світовому ВВП зросла від 3,3 до 20%. Передбачається, що у 2025 р. він уперше випередить Сполучені Штати за обсягом ВВП (ВВП Китаю складе 20 трлн дол., а США – 14–15 трлн дол.) і посяде друге місце за масштабами сукупного національного багатства. У 2006 р. Китай витратив на дослідження і наукові розробки 60 млрд дол., а у 2025 р. інвестуватиме у цю сферу понад 100 млрд дол. Сьогодні він вкладає в розвиток економіки феноменальні нагромадження – 45% ВВП. Починаючи з 1978 року, до Китаю стали інвестувати багато країн. У 1978 р. було інвестовано 500 млрд дол. У результаті зростання промисловості досягло в середньому 18% в рік. Китай розглядає себе як потенційну наддержаву світу. До 2050 року він реально стане такою наддержавою. Його політика буде активною експансією.

На Заході Китаю може протистояти Європейський Союз разом зі США, але за умови, що ЄС успішно реалізує глобальні стратегії, які у нього вже назріли. Зараз Євросоюз приблизно рівний світовому гегемоніві, тобто США, у торговій і валютній сферах. Глобальна стратегія ЄС полягає в тому, щоб трансформувати однополюсний світ США у складнішу та

прийнятнішу структуру. Євросоюз ще повинен проявити себе у сфері економіки і глобальної безпеки. Але глобальна стратегія Євросоюзу різко відрізняється від американської, оскільки не вимагає для себе гегемонії над світом. Європа більше не вважає себе Центром світу. Вона хоче бути центром людського розвитку і прогресу.

Інтеграція через конкурентоспроможний розвиток – ось стратегічне гасло для України. Проблема міжнародної конкурентоспроможності України в глобальному світі може бути вирішена лише через інтелектуалізацію соціально-економічного розвитку. Незважаючи на кризові явища перехідного етапу державотворення, ставши на шлях модернізації і демократичної солідаризації суспільства, Україна зможе забезпечити свій прискорений, якісний розвиток навіть у найжорсткіших умовах глобалізму.

Не викликає сумніву, що українська економіка потребує **модернізації**. Глобалізація й модернізація зазвичай визначаються як процеси соціальної трансформації, причому глобалізація трактується як новий всесвітній, а модернізація (незахідних країн) – як локальний процес соціальної трансформації. Класична модернізаційна теорія характеризує модернізацію як перехід із традиційного суспільства в сучасне і вимагає взаємопов'язаних змін всіх характеристик суспільства [7].

Модернізація країни – це свідомий вибір держави. Сьогодні у глобальну економіку можуть увійти тільки ті, хто зумів створити унікальний продукт для світового ринку або зумів зробити якийсь украй необхідний продукт по найдешевшій ціні. Вхідження в глобальну економіку здійснюється шляхом технологічного прориву, шляхом виняткової творчої можливості геніїв, які створюють такий прорив. Перед Україною стоїть завдання саме такого прориву. Поєднання теоретичного та практичного досвіду з національними особливостями країни дадуть змогу розробити концепцію, яка дозволить забезпечити високі темпи економічного зростання.

Таким чином, для успішної інтеграції України у світовий економічний простір варто наближати основні критерії власного розвитку до світових стандартів. І тут необхідний не разовий порив чи проголошення, а планомірна й системна наполеглива робота.

Нині перед усіма країнами, в тому числі і Україною, гостро постала потреба запуснути механізми усталеного розвитку, здійснити вкрай необхідні структурні й інституційні перетворення для підвищення ефективності економічної і соціальної політики держави з метою забезпечення конкурентоспроможності національної економіки за рахунок випереджального науково-технологічного прогресу й інноваційної складової економічної системи.

Вирішальними будуть висока мобілізаційна здатність, наявність політичної і державної волі. Україні передусім необхідне компетентне, патріотичне, працездатне керівництво, яке було б здатне оперативно і послідовно приймати необхідні рішення і забезпечувати їх виконання. Без великої політичної волі на найвищому державному рівні і без надзвичайних заходів та послідовних надзусиль Уряду і всього народу вивести Україну з кризи з одночасним приведенням переорієнтації її розвитку на новий щабель якісного, інтелектуального розвитку не вдасться.

Перед Україною з усією гостротою постала проблема кардинальної модернізації економіки держави. Держава має визначити, на яких напрямках будуть сконцентровані її зусилля найближчими роками. Передусім необхідно різко зменшити залежність держави від зовнішньої кон'юнктури, зокрема, від зовнішніх джерел постачання енергоресурсів і від іноземних фінансових ринків, тобто від того, на що вона не здатна впливати.

Реальна модернізація економіки України потребує значних як економічних, так і адміністративних зусиль і включає ряд заходів, а саме: всебічне сприяння розвитку наукоємних секторів господарства, зокрема збільшення інвестицій у високотехнологічні сектори економіки; заміщення зношеного фізичного капіталу, підвищення ефективності переробних галузей і розвитку інфраструктурних секторів господарства (транспорт, зв'язку, комунікацій, фінансів, послуг); забезпечення енергоефективності виробництва, різноманітності джерел постачання енергії і збільшення використання її поновлюваних джерел; розвиток нано-, біо-, ядерних, космічних технологій і телекомунікацій; розвиток і широке застосування стратегічних інформаційних технологій тощо. Останнє особливо важливо з огляду на те, що інтернет і КІБЕР-ЗМІ стали новим театром бойових дій у

тотальній інформаційній і комунікаційній війні, що не припиняється ні на мить.

Інновації є надзвичайно важливими для країни: вони роблять її економіку ефективнішою, підвищують якість життя її громадян, піднімають престиж держави на міжнародній арені. Сьогодні саме стратегічні інновації держави дуже часто визначають рівень її конкурентоспроможності. В Україні інновації ще не стали визначальним фактором у виробництві. Роста низькими темпами, а в деяких галузях промисловості постійно скорочується частка підприємств, які впроваджують нові технологічні процеси. В Україні за останні 20 років склалася така ситуація, що підприємства в основному розвивалися, не інвестуючи в науково-технічні розробки. Більшість великих підприємств зосереджені в металургії, тобто в такій галузі, де можна було заробляти, не вкладаючи кошти в сучасні технології.. Менеджмент наших підприємств ще не вважає витрати на новітні технології вкрай необхідними, відкладаючи інновації до повної амортизації вкладеного капіталу. Відбувається переважно кількісне оновлення основних фондів промислових підприємств без впровадження новітніх технологій та досягнень науково-технічного прогресу. Надзвичайно низький рівень інноваційних витрат (1,2–1,6% від операційних витрат у 2004–2008 рр.) не може мати впливу на прибутковість підприємства. За даними Держкомстату України, у 2008 р. лише 13% промислових підприємств (у 2000 р. – 15%, нині, за деякими даними, – не більше 8%) впроваджували інноваційну продукцію, нову як для ринку, так і для самого підприємства.

Наведемо наступні цифри: протягом кризового 2009 р. найбільші німецькі автовиробники збільшили свої запаси ліквідності майже удвічі. І всі ці резерви – понад 50 млрд євро – накопичені з однією метою: фінансування інвестицій у новітні технології й устаткування для боротьби з конкурентами на глобальному ринку [8]. Для порівняння, за даними Держкомстату України, в 2007 р. загальна сума витрат на інновації в Україні становила всього 10,9 млрд грн. Відсутність прогресу з інноваціями в Україні пов'язана з неефективною, відсталою структурою її економіки. Спроби переорієнтувати промислову політику на впровадження новітніх технологій зштовхнулися з надзвичайно

низькою сприйнятливістю до інновацій всієї безнадійно застарілої й відсталой виробничой структури. В промисловості зруйновані ключові інноваційні кластери, які обумовлюють саму потребу появи інновацій. У зв'язку з цим на передній план економічної політики виходить завдання створення інноваційної інфраструктури, що забезпечує впровадження новаторських ідей і результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок (НДДКР) у бізнес-проекти. Найважливішою характеристикою інноваційної економіки є постійний попит на нововведення. Саме попит задає орієнтири і стимули інновацій. В таких умовах саме бізнес має стати головною рушійною силою для впровадження інновацій. Потрібна продумана державна політика прямої інвестиційної підтримки інновацій. Не місечковий протекціонізм і економічна ізоляція, а зміцнення міжнародного економічного співробітництва і інтеграція – ось шлях до подолання економічних труднощів. Розширення ринків і конкуренції сприятиме появі в країні попиту на модернізацію.

Вкрай необхідна структурна перебудова економіки не може бути здійснена в стислі терміни. Для цього потрібен комплексний системний підхід з використанням продуманої фіскальної і грошово-кредитної політики з переходом на нові технології і заміною основних виробничих потужностей (причому потрібно це робити на вітчизняній технологічній базі, щоб не потрапити в цілковиту технологічну залежність від розвинених країн). При зношених і низькій якості основних фондах виробництва неможливо підтримувати високу якість людського капіталу. Проблема полягає в тому, щоб зробити ефективнішими базові сектори економіки, що створюють основну частину ВВП держави, паралельно забезпечуючи розвиток інфраструктурних галузей. У кожному випадку рішення повинне ухвалюватися індивідуально – з урахуванням особливостей даної галузі або території.

Агропромислове виробництво в Україні на сучасному етапі розвитку держави має ключове значення для її економіки і є основною бюджетоформуючою галуззю. Україна володіє значними конкурентними перевагами над багатьма країнами світу в розвитку сільськогосподарського виробництва, оскільки має могутній природно-ресурсний і техніко-економічний потенціал

для розвитку аграрно-промислового комплексу. Проте протягом останніх років ресурсна база агропромислового комплексу України неухильно скорочується, а саме: скорочуються посівні площі, поголів'я худоби, знижується врожайність сільгоспкультур і продуктивність тваринництва, продуктивність і ефективність сільськогосподарського виробництва і забезпеченість сучасними агротехнологіями. Однією з ключових проблем агропромислового виробництва України досі є низький ступінь освоєння підприємствами сучасних інноваційних технологій, через що у галузі автоматично унеможливується процес зниження собівартості сільськогосподарської продукції та зростання її якості і безпечності, які б відповідали міжнародним стандартам. Україні вкрай необхідні сучасна система збереження, транспортування і доставки сільгосппродукції. Все це створює структурно-технологічні проблеми, що вимагають термінового вирішення.

Постіндустріальна економіка відрізняється від економіки минулого століття, тим, що немає явно відсталих галузей. Навпаки, з'являється реальна можливість розповсюдження новітніх технологічних досягнень на традиційні галузі, зокрема агро-промислове виробництво, металургію, перетворення їх в інноваційні.

Серед головних завдань модернізації – підвищення енергоефективності національної економіки. Надмірна енергоємність нашої економіки робить її неконкурентоздатною. Крім того, саме в країнах, де проводяться заходи, спрямовані на підвищення енергоефективності, змінюється саме ставлення до природних багатств. Енергоефективність відкриває можливості для запровадження найпередовіших технологій, створення нових виробництв і послуг (сучасні освітлювальні і вимірювальні прилади, послуги з енергоаудиту і енергосервісу тощо). До енергозбереження необхідно зацікавити і приватний бізнес. Підвищення енергоефективності внесе свій внесок до поліпшення екологічного становища в країні (зниження викидів вуглекислого газу). Необхідно диверсифікувати джерела енергозабезпечення, знизити питомий та абсолютний рівень енергоспоживання до європейських стандартів, перейти до використання власних енергорезервів як ефективного засобу агресивної зовнішньоекономічної експансії. На цій основі Україна здатна забезпечити

середньорічні прирости ВВП у межах 15%, що дасть змогу формування національних інвестиційних фондів для прориву на міжнародних ринках.

Неякісні прогнози, зроблені в 1990-ті рр., спровокували низький рівень планування реформ, що, зрештою, забезпечило режим руйнівних урядових дій. Ні структура витрат, ні технологічна і міжгалузева структура України серйозним чином не змінилися за двадцять років, за винятком тільки тієї обставини, що широко розвивався банківський сектор, фінансові трансакції, збільшилася частка торгівлі. Тому правильніше сказати, що відбувалася деградація структури економіки – погіршення її міжсекторних пропорцій (не на користь продуктивних секторів). Структурні зміни, що відбуваються, ніхто не планував і ними не управляв, а структурна політика була підмінена макроекономічною політикою фінансової стабілізації. У короткий період економічного зростання основна мета уряду зводилася не до виправлення диспропорцій економічної структури, а до підвищення рівня життя вкрай зuboжілого населення.

Світова фінансова система, зазнавши кризового шоку, перенастроюється. Однак банківська система України залишається дуже слабкою і не може не тільки претендувати на помітну роль на міжнародних фінансових ринках, але навіть забезпечити поточне економічне зростання. За оцінкою чутливості до макроекономічної нестабільності Fitch, Банківський сектор України має високий ступінь ризику і йому привласнена 10 категорія, до якої відносяться найбільш слабкі і вразливі банківські сектори у світі (разом з Болівією і Венесуелою) (Огляд банківського сектору України Standards and Poor в 2008 р.). За квартальною оцінкою фінансових ризиків Американського казначейства (вересень 2008) Україна потрапила в десятку країн із найбільш високим ступенем фінансового ризику у світі [9].

Кількість банків з іноземним капіталом в Україні невпинно зростає. Це може призвести до ситуації, за якої не резидентські банки зі своїм капіталом підпорядковують усі пріоритетні галузі економіки. Ліберальні вимоги до відкриття в Україні філій іноземних банків призведуть до того, що з часом більшу частину банківських операцій буде зосереджено саме в них, що стане загрозою національній безпеці держави.

Українська банківська система де-факто виходить з-під контролю НБУ в руки транснаціональних корпорацій, які керуються власними інтересами, які далеко не збігаються з інтересами української держави. Але проблема не тільки в цьому. Внаслідок нових кризових тенденцій самі ТНБ поступово переходять під опосередкований контроль своїх урядових структур. Внаслідок цього, політика українських банків з іноземним капіталом відображатиме інтереси конкретних національних держав, що надзвичайно небезпечно.

В Україні є шанс у перспективі стати привабливим фінансовим ринком для світового капіталу. Для цього потрібно створити належну інфраструктуру фінансового ринку. Проте вкрай важливо раціональне для держави вкладення коштів. Розмір корпоративного боргу невпинно зростає, та проблема полягає не тільки в розмірах запозичень, а в їхньому використанні, адже кошти, які надходили в Україну, в основному йшли на споживчий ринок, стимулюючи таким чином імпорт товарів. Відносно високий відсоток і низька рентабельність створювали зворотний ефект: корпорації і банки позичали за кордоном, але ж вкладати з рентабельністю в 20% в Україні можна тільки в рамках самої фінансової системи. Тому зовнішній приватний борг країни наростає, а структура економіки і виробничі сектори продовжують руйнуватися і деградувати, втрачаючи позиції навіть на внутрішньому ринку. Таким чином створилася залежність від зовнішнього кредиту при порушенні механізмів внутрішнього капіталоутворення. Відрив фінансового сектору від виробничих секторів був спровокований внутрішніми інститутами і підігрівався ззовні. Він відображає структурні диспропорції світової економічної системи, відсутність дієвих обмежень і управління фінансовою системою, надмірність фінансових інструментів і некерованість фінансових потоків.

Іноземний капітал Україні, без сумніву, необхідний. Але ж зовсім не для того, щоб його "проїсти" і зрівняти в боргах та зовнішній залежності з найменш розвинутими країнами світу. Іноземні кредити потрібні перш за все для запуску економічного відтворення, виробництва конкурентоспроможних продуктів, які б створювали нову додану вартість в українській економіці,

сприяли наповненню бюджету та створенню нових робочих місць. Державі необхідно створити такі механізми, щоб кредити йшли на розвиток економіки, а не на її руйнування.

Міцна фінансова система України допоможе відповісти на одну з головних сьгоднішніх загроз найближчого десятиліття – незбалансованість пенсійної системи. Невирішення проблем пенсійної системи – головна загроза макроекономічній стабільності в майбутньому. У міру економічного зростання і підвищення добробуту населення частка середнього класу до 2020 року істотно зростатиме, і тим самим значно збільшиться частка тих, хто зможе дозволити собі приватні пенсійні заощадження. Для цього потрібні надійні пенсійні фонди, стійкий і розвинений фінансовий ринок. Необхідно провести пенсійну реформу, яка б визначила кількісні межі відповідальності держави за рівень пенсійного забезпечення. Це рішення є стратегічним для розвитку сучасної (постіндустріальною) моделі держави, для якої характерне постійне зростання соціального навантаження на бюджет.

Постіндустріальна модернізація спрямована передусім на розвиток людини. Але головне полягає в тому, що соціальна стабільність є необхідною умовою й основою для успішної модернізації держави. Структурна проблема розвитку держави зводиться до того, щоб розвинути і **в повному обсязі задіяти потенціал людського капіталу, збільшивши його частку в національному багатстві.**

За останні два десятиліття вплив науки та використання вітчизняних наукових розробок в економіці нашої держави значно знизився. Це пов'язано з реальним витісненням науки з числа державних пріоритетів. Нинішні наукові і навчальні заклади – вкрай зношена лабораторна база, старіючі фахівці і втрачені наукові школи. Ми маємо дуже мало таких наукових результатів, які могли б гідно представити нашу країну у світі. Є багато причин такого жалюгідного стану. Насамперед це мізерне бюджетне фінансування і падіння престижності наукової праці. Рівень фінансування всієї науки нашої держави становить 0,43% ВВП замість 1,7%, зазначених у законі про науку. Це найменша частка державного бюджету за останнє десятиріччя і найнижчий показник серед усіх європейських держав. У Німеччині, незважаючи на кризу, минулого року на фінансування науки

було виділено 10 млрд євро. Ось уже декілька років у країні діє спеціальна федеральна програма грошової підтримки дослідницьких центрів та провідних ВНЗ. Кошти на окремі проекти виділяються і на загальноєвропейському рівні (бюджет – 4 млрд євро). У результаті за кількістю наукових патентів німці входять у першу п'ятірку світу. Україна ж – у другій десятці. Економічна віддача науки починається після певного рівня фінансування, до цього рівня можна говорити тільки про соціальну, освітню роль науки. Державі взагалі не вигідне недофінансування науки, бо тоді вона перетворюється на витратну сферу, тоді як в інших фінансових і організаційних умовах вона могла б виконувати роль головного джерела економічного зростання країни. Таким чином Україна виявилась нездатною використати свій науковий і освітній потенціал і стала донором інтелекту для інших країн.

У суспільстві розгорнулася дискусія щодо майбутнього науки та шляхів її реформування і розвитку. В різних країнах організація науки має свої особливості. Університетська система організації науки в основному характерна для США, Великобританії, Японії. У Китаї успішно розвивається академічна система організації науки, про її ефективність свідчать темпи розвитку цієї держави. Маючи поганий досвід бездумного реформування, а фактично руйнації економіки держави на початку 90-х, треба братися до реформ у науці надзвичайно відповідально. Модернізація науки не повинна базуватися на руйнуванні вже існуючої системи. Інакше це призведе до повного знищення науки в нашій державі, насамперед фундаментальної.

Модернізація країни – питання не тільки технологій, вона повинна охоплювати всі сторони життя суспільства. Ні економічне зростання, ні рівень ВВП на душу населення, ні показники впровадження інновацій не є визначальними характеристиками модернізації країни, головним показником є рівень розвитку людського капіталу. Головне завдання, яке стоїть перед державою, зробити Україну однією з найкомфортніших країн для розвитку бізнесу і створити максимально сприятливі умови для людей, готових багато працювати. Вирішити це завдання критично важливо, а якщо ні, то енергійні, самодостатні, освічені, працьовиті люди просто покинуть нашу країну в пошуках більш сприятливих умов для самореалізації. Це стосується і бізнесу,

особливо високотехнологічного, він бурхливо буде розвиватиметься там, де створені сприятливі для нього умови, де чесні податкові органи, ефективно функціонує правоохоронна система, справедливі суди.

Для досягнення успіху в конкуренції за людину і її потенціал потрібна пріоритетна увага держави до стану галузей розвитку людського капіталу, а це насамперед освіта, охорона здоров'я, забезпечення житлом, стан навколишнього середовища.

Необхідно терміново підвищувати якість загальної і вищої освіти. Нескінченні реформи системи освіти, які чомусь кожен новий український уряд прагне здійснити в першу чергу, безконтрольне розмноження так званих інститутів і університетів, бездумне запозичення чужих експериментів, зокрема включення в так званий "болонський процес", який ще називають "макдональдизацією вищої освіти", вже призвели до тяжких наслідків. Навколоосвітня бюрократія процвітає, а фінансування навчальних закладів катастрофічно зменшується. До того ж варто згадати жалюгідну заробітну плату вчителів, пониження статусу й авторитету викладача і ганебну "комерціалізацію" всього навчального процесу. Ще трохи експериментів і вже не залишиться в країні Учителя, Професора, Університету, а буде суцільний "ринок освітніх послуг". Все це шлях в нікуди, а не до "суспільства знань".

Реформа охорони здоров'я повинна забезпечити ті соціальні стандарти, які стають сьогодні конкурентною перевагою країни, підвищують її привабливість. 25 років тому ВООЗ визнала нашу систему первинної медичної допомоги найкращою у світі. Сучасний важкий стан нашої медицини викликаний передусім незабезпеченістю наших лікарів сучасним діагностичним і лікувальним обладнанням, мізерним фінансуванням. Вкрай необхідно відновити сільську медицину, яка вщент зруйнована. Потрібно відродити зруйновану медичну промисловість, а це є дуже важливий майданчик інноваційного розвитку й адаптації технологій.

Реформа медицини має проводитись не заради реформи. Здоров'я працюючого населення має стояти понад усе. Люди, які не можуть отримати якісну медичну допомогу зараз, які відкидають здоровий спосіб життя, – серйозне гальмо економічного

прогресу недалекого майбутнього. Необхідно стимулювати людей до здорового способу життя, а лікувальні установи – до якісного виконання своїх обов'язків.

Вкрай необхідне вирішення проблеми житла. Для цього необхідно розгорнути масштабні програми будівництва якісного і доступного житла для більшості громадян.

Небачене по розмаху збагачення невеличкої частини населення, різке зростання нерівності за доходами, правами і можливостями штовхають населення в апатію, роздратованість і агресію, викликають демотивацію до праці. Запобігти цьому можна не тільки за допомогою виховання, розвитку моральних засад в суспільстві, але, насамперед, завдяки правильному формуванню, проектуванню структури економіки, включаючи справедливий розподіл доходів.

Зрозуміло, термін для модернізації країни є тривалим, а вирішення структурних проблем передбачає наявність стратегічної програми урядових заходів і добре продуману й організовану систему державного планування і прогнозування. Система стратегічного планування повинна виходити навіть не з необхідності планування і проведення структурної політики. Потрібно виявити базисні структурні диспропорції в розвитку української економіки і зайнятися проектуванням економічної системи.

Список використаної літератури

1. Уткин А.И., Федотова В.Г. Будущее глазами Национального совета по разведке США: глобальные тенденции до 2025 года. Изменившийся мир / А.Уткин, В.Федотова. – М.: Институт экономических стратегий, 2009. – 248с.
<http://www.kapital-rus.ru/articles/article/143237>
2. Held D., McGrew A. G., Goldblatt D., Perraton J. Global transformations: politics, economics and culture / D. Held et all. – Cambridge; Oxford: Polity Press, 2000. – 515p. – P.4.
3. Ohmae K. The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy/ K. Ohmae. – N.Y., 1990.
4. Falk R. World Orders, Old and New / R. Falk // Current History. – 1999. – № 1. – P. 31.
5. О глобализации / Дж. Сорос. – М.: Эксмо, 2004 г. – 224с.
6. Білорус О.Г., Мацейко Ю.М., Вітер І.І. Глобальні стратегії Євросоюзу: Монографія / Кер. авт. колективу і наук. ред. Білорус О.Г. / О. Білорус. – К.: КНЕУ, 2009.

7. Евтушенков В. Инновации и инвестиции: две стороны одной медали // <http://www.globalaffairs.ru/>

8. SigmaBleyzer. Мировой финансовый кризис и возможные последствия для Украины. www.glavred.info, 03.10.08.

Стаття надійшла до редакції 22.02. 2011 р.